

od jedné tržní formace k druhé. Mezi ty elementární by patřily za prvé příbuzenské trhy preliterárních společností, v nichž se směňují potomci jednotlivých rodů, čímž je zajišťováno budování mezirodových aliancí; za druhé otrokářské trhy starověkých společností závislé na stálém přísunu otroků; za třetí trhy zemědělského přinucení typické pro feudální Evropu a za čtvrté moderní kapitalistické trhy s nejvyšším globálním rozsahem i rovností směňujících. Je jen škoda, že Collins zůstal pouze v rovině myšlenkového experimentu a nepokusil se danou problematiku více rozpracovat a propojit s myšlenkami jiných badatelů, např. Perryho Andersona nebo Immanuela Wallersteina.

Poslední studií, o níž bych se zmínil, je studie, kterou Collins vypracoval za účasti svých kolegů Ralfa Hanemanna a Gabriele Mordt. V ní se autor pouští do metodologicky nesmírně zajímavého počítačového simulování některých sociálních jevů, konkrétně např. vlivu geopolitického statusu státu na legitimitu vlády, na nichž se snaží demonstrovat fungování některých sociálních mechanismů. Collins na základě poznatků z počítačových modelů např. soudí, že státy aktivně usilují o konflikt v geopolitické aréně, zejména o střet se slabším protivníkem, jenž by jim umožnil posílit jejich vlastní legitimitu ve vztahu k subjektům své populace. Mnohé z předpokladů o funkcích sociálních konfliktů, s nimiž přišel již Lewis Coser, lze vztáhnout na makrosociální úroveň mezistátního systému: panovníci skutečně historicky hledají vnějšího nepřitele, jenž by jim umožnil stmelit vlastní populaci (s. 241).

Kromě těchto čtyř zmíněných esejů může čtenář v autorově knize nalézt i rozbor vlivu vnějšího prostředí států na jejich etnické složení, zejména na potencionální asimilaci etnických skupin, analýzy různých demokratizačních procesů během

20. století nebo popis specificky asijské cesty ke kapitalismu reprezentované japonským případem.

Kdo by od Collinse čekal jednotně spojený výkladový rámec, který by jej provedl po vývoji historické sociologie anebo by mu měl nabídnout ucelenou teorii dlouhodobé sociální změny lidské společnosti, byl by asi zklamán. Ten, kdo však hledá inspiraci pro vlastní bádání, fundovanou diskuzi základů historické sociologie, podnětné a mnohdy i kontroverzní myšlenky, udělá dobře, když se s Collinsovou knihou blíže seznámí. Autor v jejím samotném úvodu píše: „Émil Durkheim o historii poznamenal, že by měla být sociologickým mikroskopem. Ovšem jediným způsobem, jak objevovat rozsáhlé dějinné struktury, politické i ekonomické základy společností, obzvláště ty spojené se státem a vedením válek, vládními systémy a hospodářstvím, znamená studovat je ve spojení mnoha historií (ve smyslu historií institucí) po dlouhou dobu. Durkheim chtěl, aby sociologické teorie nebyly mikroskopické, ale aby je bylo možné nazývat makroskopy“ (s. 1). Collinsova kniha je rozhodně jedním z takových užitečných makroskopů.

Jan Kalenda

Jóhann P. Árnason: *Civilizační analýza. Evropa a Asie opět na rozcestí*. Praha: Filosofie, 2009, 148 stran.

Rozsahem nevelkou, ale obsahem hutnou publikaci *Civilizační analýza. Evropa a Asie opět na rozcestí* profesora Jóhanna P. Árnasona, předního odborníka na problematiku komparativní civilizační analýzy, lze číst nejen jako zasvěcený úvod do této oblasti, ale také jako přehledovou práci, mapující současný stav tohoto oboru a otvírající východiska a témata k dalšímu výzkumu.

Problematika civilizační analýzy se stala vysoce aktuální v souvislosti s proslulou prací Samuela Huntingtona *Střet civilizací* [1993, český překlad 2001], která obnovila zájem o srovnávací analýzy různých civilizací, její sociologické kořeny ovšem sahají hluboko k počátkům sociologie a moderní historie. K dnešnímu projektu civilizační analýzy tak, jak byl obnoven koncem minulého století a uznán jako specifický způsob sociálního a historického výzkumu, je podle autora nejhodnější přistupovat jako ke vznikajícímu paradigmatu.

Recenzovaná kniha je rozdělena do tří relativně samostatných částí více či méně odborných esejů, které se dotýkají různých oblastí současného projektu civilizační analýzy. V první, stěžejní kapitole práce s názvem *Civilizační analýza: vznikající paradigma* se Árnason věnuje diskusi vývoje teoretického rámce pro komparativní analýzu civilizací v historickém a soudobém kontextu. Poznává, že civilizační analýza neusiluje o zahrnutí všech rovin sociálně-historické skutečnosti pod civilizační kategorie, ale především o tematizaci důležitého, zatím ale ve společenských vědách spíše opomíjeného aspektu civilizačního vývoje.

Východiskem je rozlišení dvou alternativ vymezení pojmu civilizace. *Civilizace v singuláru* směřuje k poznávání zdrojů, vývoje a perspektiv civilizačního procesu jako jednoho celku v celosvětovém měřítku. Civilizace jako celek je tedy chápána v jistém slova smyslu jako vyšší fáze společnosti, překonávající tzv. předcivilizační primitivní stadium. Příkladem tohoto přístupu je práce Norberta Eliase *O procesu civilizace*, ve které se autor své analýzy civilizačního procesu pokouší zařadit do obecného modelu společenského vývoje, a poskytnout tak nový sociologický klíč k dějinám západoevropských společností. Druhé pojetí *civilizace v plurálu* odkazuje

ke komparativní analýze paralelně existujících, především soudobých civilizací jako geograficky a historicky situovaných socio-ekonomických formací. Árnason se podobně jako většina soudobých autorů přiklání spíše k druhému, komparativnímu pojetí. Pro tento výklad je zásadní pojetí jednotlivých civilizací a jejich kultury jsou zkoumány v mocensko-politických a sociálních souvislostech. Na rozdíl od přístupu singulárního, předpokládajícího integrující působení civilizace, multidimenzionální pluralitní přístup klade důraz spíše na rozdílnosti (mezi jednotlivými civilizacemi) a soustřeďuje se na konfigurace kultury a moci.

Autor nejprve podává stručný přehled klasických, ale stále významných teoretických zdrojů – jde především o práce Émila Durkheima a Marcela Mause či o pluralitní přístup komparativních studií hlavních euroasijských civilizací Maxe Webera, které jsou stále relevantní i pro současný projekt civilizační analýzy. V této souvislosti připomíná i spekulativní historické koncepce Oswalda Spenglera a Arnolda Toynbeeho, jejichž přínos spočívá ve studiu civilizačních cyklů a přechodů. Aspekty civilizačního obratu jako nového promýšlení a přístupu k civilizační analýze přináší práci nedávno zesnulého Shmuela N. Eisenstadta, které v jistém slova smyslu propojují dvě různá konceptuální schémata – interpretaci osově doby jakožto období významné civilizační transformace s novou ideou (vizí) modernity jakožto civilizace (jakkoliv Eisenstadt tuto ideu nikterak příliš nerozvíjel). Eisenstadtovo dílo je v textu široce diskutováno a komentováno. Významnou roli při tom hraje jeho interpretace zásadních společenských transformací *osově doby* (pojem Karla Jasperse, označující několik set let dlouhé období okolo roku 500 př. n. l., ve kterém se nezávisle na sobě ve čtyřech různých

světových regionech formovaly filozofické a náboženské tradice, tvořící základy dnešní civilizace). Jak Eisenstadt ukazuje, radikální změny ve způsobech myšlení, náboženských představách a v názorech člověka na sebe samého, které proběhly v osově době a samozřejmě se také odrazily ve společenských transformacích, se udály v několika oddělených civilizačních centrech starověkého Řecka, Izraele, Indie a Číny. Eisenstadt při výkladu klade důraz na vzájemné vazby vnitřní kulturní a sociální dynamiky s přihlédnutím k mezikulturní příbuznosti či různorodosti kontextuálně podmíněných vývojových drah různých civilizací (chápaných jako rozsáhlé a dlouhodobé společenské formace specifického druhu), které vedou k pluralizaci a polarizaci.

Jeho analýza osově doby zahrnuje tři hlavní transformace – kulturní, politickou a ekonomickou, a poskytuje tak tři vhodné sféry ke komparativním analýzám. Současný civilizační přístup upřednostňuje roli kultury, ale přitom se vyhýbá kulturnímu determinismu, a zdůrazňuje kulturní předpoklady vestavěné do komplexních forem sociálního života. Rané civilizace zkoumá se zřetelem k jejich diverzitě a originalitě a otevírá tak nové pohledy na kulturní problematiku a politické či ekonomické procesy transformace spolu s jejich dynamikou při axiální transformaci osově doby. Tento „tříúrovňový“ přístup lze aplikovat také na výzkum civilizačních aspektů modernity, kdy jsou zkoumány především kulturní problematika, politické tradice a jejich transformace. Rozličné kulturní interpretace moci jsou zde chápány jako klíčové, protože vstupují do procesů formování státu a spojují politickou a kulturní sféru. K ekonomické sféře je přistupováno se zřetelem na zakotvení a proměny ekonomických struktur a procesů v civilizačních kontextech. Jestliže chápeme

současný projekt civilizační analýzy jako tvořící se paradigma, je třeba, jak Árnason upozorňuje, rozsáhlého teoretického rozpracování nového porozumění modernitě, aby zahrnovalo vlivy jak západních tradic modernity, tak i civilizací nezápadních s přihlédnutím ke globálnímu vlivu modernizace na ně.

V závěru této kapitoly se Árnason věnuje obšírné diskuzi námitek vůči civilizačnímu přístupu z různých úhlů. Podle něho lze významný pokrok v oblasti studií civilizační problematiky očekávat již od plné artikulace východoasijského pohledu na světovou historii. To ale samozřejmě platí i pro regiony další.

Evropské zdroje a východiska civilizační analýzy ovšem poukazují na specifický problém eurocentrismu, kdy se v těchto analýzách zcela přirozeně odrážejí eurocentrické pozice. Jak ale autor poznamenává již na začátku práce, nejúčinnější protiváhou eurocentrismu může být koncepce světových dějin, jež pracuje s mnoha, z hlediska výkladu, stejně důležitými civilizacemi tak, jak je ostatně cílem projektu civilizační analýzy.

K širší problematice eurocentrismu jako dějinnému fenoménu a zároveň jako předmětu určité, ne vždy oprávněné kritiky, přistupuje Árnason v další kapitole s názvem „Eurocentrismus a jeho odpůrci: kritické poznámky k jednomu neplodnému sporu“. Jak podotýká, „kritizovat eurocentrismus patří k dobrému tónu“ z důvodu dějinných zkušeností Evropy ve 20. století. Neplodnost sporu netkví v neodůvodněnosti kritického přístupu, ale spíše ve způsobu jeho vedení a rozvíjení. Za základ autorovi slouží ideje francouzského kritika anti-eurocentrismu, historika Rémi Bragua, které lze stručně vyjádřit takto: jistý centrismus je obecnou vlastností lidských kultur, jako kulturní svět byla Evropa historicky neobvykle silně – ve srovnání

s ostatními kulturami, závislá na jiných „okolních“ kulturách a tohoto faktu si musela být nutně vědoma. Konečně, evropská kultura je primárně produktem západokřesťanského středověku, ve kterém lze nalézt celou řadu závažných dokladů, že středověké myšlení rozhodně nepovažovalo Evropu za střed světa. K zodpovědné diskuzi a analýze eurocentrických předpokladů je podle Árnasona třeba kriticky přistupovat ve třech rovinách: *historické*, týkající se role a významnosti (důležitosti) Evropy v globálních světových dějinách, *hermeneutické*, podávající především výklad otázek porozumění cizím kulturám a snížení vlivu projekce vlastních představ a hodnotových orientací do tohoto porozumění, a *normativní*, zabývající se problematikou univerzalizace partikulárně evropských zásad a orientací.

V závěrečné kapitole „Modernita východní Asie: historické zkušenosti a nové pohledy“ se autor vrací k otázce civilizačních perspektiv prostřednictvím úvah o modernitě východní Asie. Nejprve objasňuje ideu různorodých modernit a konceptu historického regionu. O různorodých modernitách má podle něj smysl hovořit jen v případě, že existují rozličné složky modernity (např. ekonomické, politické či kulturní), které se vyvíjejí podle vlastních zákonitostí, a mohou tak v různých prostředích vytvářet různá schémata modernity. Modernity lze rozlišovat na úrovni *národních států*, na *regionální úrovni* (odlišné regionální cesty k modernitě) a na *úrovni civilizační* (jako civilizační odkazy jednotlivých civilizací, příkladem je islámská modernita). V globálním kontextu lze pak rozlišit tzv. *alternativní modernitu* pro státy, které usilují o globální nadvládu (jako příklad se uvádí komunismus) a tzv. *globální modernitu*, vyhrazenou pro globální konfigurace moderních ekonomických, politických či kulturních systé-

mů. Pro diskuzi různorodých modernit ve vztahu ke konstruktu *historického regionu* slouží autorovi právě východní Asie, chápaná jako historický region, skládající se ze tří historických států – Číny, Koreje a Japonska. Právě zde hrají civilizační a regionální faktory vzniku modernity významnou roli mimo jiné i proto, že tento region nebyl nikdy Evropou kolonizován.

Knihy Jóhanna P. Árnasona je podnětným příspěvkem ke studiu srovnávací civilizační analýzy. Představuje kritické zhodnocení stavu soudobého civilizačního projektu a vybízí k dalšímu zamyšlení nad touto problematikou, pro které poskytuje celou řadu možných témat dalšího výzkumu. Vhodnou komplementární četbou k tomu zamýšlení by mohla být kniha *Postižitelné proudy dějin* (2002), českého polyhistora a sociologa Jaroslava Krejčího, k jehož dílu se Árnason též odkazuje.

Michal Kotík

Miroslav Hroch: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 318 stran.

Historik Miroslav Hroch projevuje ve svých knihách neobyčejnou schopnost sledovat historické procesy ve velmi širokých souvislostech. S tím bývá zároveň spojena jeho zcela oprávněná nechuť k násilně zjednodušujícím závěrům, nekriticky opakovaným klišé, ukvapeně jednoznačným nebo ostentativně originálním tezím. Také proto stojí za pozornost Hrochova nejnovější práce, která si klade za cíl syntézu pohledů na formování moderních evropských národů. Tématem vzniku a vývoje národů se autor zabývá dlouho – dalo by se snad říci, že kniha *Národy nejsou dí-*